

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ละครพันทาง เป็นละครที่ถือกำเนิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพัฒนาการมาจากละครผสมสามัคคีหรือละครเจ้าคุณมหินทร์ ซึ่งมีเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นผู้คิดริเริ่มในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 เป็นการนำเอาเรื่องราวพงศาวดารชาติต่างๆมาแต่งเป็นบทละครและนำออกแสดงเหตุที่เรียกว่า ละครผสมสามัคคี เป็นเพราะรูปแบบการแสดงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง มีลักษณะผสมผสานกันในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของการแสดงที่ปรับเปลี่ยนไปจากละครนอก มีทั้งไทยผสมกับชาติต่างๆ มีการนำทำรำอย่างงิ้วมาเป็นทำรำของตัวละครที่เป็นจีน ด้านการแต่งกายก็แต่งตามเชื้อชาติของตัวละคร เช่น ชาติจีนก็แต่งงิ้ว ด้านดนตรีและเพลงร้องก็ปรับเปลี่ยนโดยนำเอาเครื่องดนตรีของชาตินั้นๆ มาประกอบกับวงปี่พาทย์ เช่น ไซกอลองจีน ตอก แตร ประกอบในเพลงทำนองจีน ใช้ตะโพนมอญ ปี่มอญ ประกอบในเพลงทำนองของชาติมอญ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการสร้างโรงละครเลียนแบบชาติตะวันตกสำหรับใช้แสดงละคร คือ โรงละครโซามีสเรียมเตอร์ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นปรีนเรียมเตอร์ มีการเก็บเงินคนดูเป็นรายหัวด้วย

ความนิยมละครผสมสามัคคีมีต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ 5 แต่ยังมีละครคณะอื่นที่หันมาแสดงละครอย่างเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง โดยเฉพาะคณะนฤมิตรของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งเป็นคณะละครที่ได้รับความนิยมอีกคณะหนึ่ง ลักษณะและรูปแบบการแสดงจะแตกต่างไปจากละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง คือ เพลงดนตรี การรำและเครื่องแต่งกายจะมีความประณีตงดงามอย่างละครหลวง การดำเนินเรื่องแบ่งออกเป็นฉากๆและมีฉากประกอบการแสดงให้ดูสมจริง ที่สำคัญเรื่องที่น่ามาแสดงเป็นพงศาวดารไทยและวรรณคดีไทย ที่นิยมมากคือเรื่องพระลอ บุคคลสำคัญที่มีบทบาทในคณะละครนฤมิตร คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเป็นผู้พระนิพนธ์บทละคร เจ้าจอมมารดาเขียนผู้ซึ่งเคยแสดงเป็นอิเหนาที่มีชื่อเสียงของละครหลวงในรัชกาลที่ 4 เป็นผู้ประดิษฐ์ทำรำ หม่อมหลวงตวันศรีวรรณ หม่อมในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ มีความชำนาญในการแต่งทำนองเพลง รวมถึงทำหน้าที่เป็นเจ้าของคณะด้วย โรงละครที่สร้างขึ้นสำหรับแสดงละครชนิดนี้ชื่อวิมานนฤมิตร แต่สร้างได้เพียง 1 ปีก็ถูกไฟไหม้ไป ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จึงสร้างโรงละครขึ้นใหม่ ชื่อโรงละครปรีดาลัย ตั้งอยู่ภายในวังของพระองค์เอง จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสืบทอดละครที่แสดงเกี่ยวกับพระราชพงศาวดาร โดยเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ทรงตั้งคณะละครแสดงแบบละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ต่อมาเมื่อพระยาอนิรุทธเทวาเป็นผู้สืบทอดละครคณะนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสายการสืบทอดศิลปะการแสดงละครประเภทนี้ มาจนกระทั่งเป็นละครพันทางในยุคกรมศิลปากร

ในเวลาต่อมา

กรมศิลปากร ได้อนุรักษ์และพัฒนาารูปแบบการแสดงละครพื้นทางให้มีความน่าสนใจไปพร้อมๆกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งทางด้านบทละคร ดนตรี เครื่องแต่งกาย โรงละคร ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสืบทอดละครพื้นทางของกรมศิลปากรนี้ล้วนเป็นนางละคร และครูดนตรีที่มีประสบการณ์มาตั้งแต่ยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้งนั้น และเริ่มเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย จนกระทั่งอาจารย์เสรี หวังในธรรม ได้นำเอานวนิยายอิงประวัติศาสตร์งานประพันธ์ชั้นเอกของยาขอบ คือ ผู้ชนะสิบทิศ มาถอดความเป็นบทละครนำออกแสดงเผยแพร่จนเป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเรื่อยมา ถือได้ว่าเป็นที่สุดของละครพื้นทางในยุคกรมศิลปากรทีเดียว

นอกจากลักษณะและรูปแบบการแสดง สิ่งที่สำคัญอีกประการในการแสดงละครพื้นทางคือ เพลงดนตรีหรือที่เรียกกันติดปากว่าเพลงออกภาษาหรือเพลงภาษา ซึ่งเป็นเพลงที่โบราณจารย์ทางด้านดุริยางคศิลป์ ได้ปะพันธ์ขึ้นจากการสังเกตและศึกษาเพลงของชาติต่างๆว่ามีสำเนียงอย่างไร แล้วแต่งเป็นเพลงภาษาขึ้นโดยใช้ทำนองของไทย แต่ดัดแปลงให้มีสำเนียงภาษาของชาตินั้นๆและยังได้ตั้งชื่อบอกภาษานั้นๆด้วย เช่น เขมรเหลือ้ง เขมร พายเรือ มอญดูดาว มอญรำดาบ พม่ารำชวาน พม่าไชยา ลาวจ้อย ลาวชมดง จีนชายอ้อย เป็นต้น นอกจากนี้เพลงที่บรรเลงประกอบคำร้องแล้ว ในการแสดงละครพื้นทางยังมีเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบอกกับกิริยาของตัวละคร ที่พบมากคือเพลงเสมอออกภาษาต่างๆ เพลงเสมอเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาไปมาในระยะใกล้ของตัวละคร และเมื่อเป็นเสมอออกภาษา ก็จะหมายถึงเพลงที่ใช้ประกอบกิริยาไปมาของตัวละครตามภาษาเชื้อชาตินั้นๆ ประกอบด้วย 7 เพลง ได้แก่ เสมอลาว เสมอมอญ เสมอพม่า เสมอชวา เสมอแขก เสมอจีน เสมอฝรั่ง แต่พบว่าเพลงเสมอออกภาษาที่มีการคิดประดิษฐ์ทำร่ำ เพื่อใช้ประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรมีเพียง 5 เพลง ได้แก่

เพลงเสมอลาว ใช้สำหรับตัวละครที่มีเชื้อชาติลาว เช่น ตัวพระลอ บูเจ้าสมิงพราย พระเพื่อน พระแพง

เสมอพม่า ใช้ในตัวละครที่มีเชื้อชาติพม่า เช่น ตัวพระเจ้ากรุงอังวะ มังตรา บูเรงนอง ฯลฯ

เสมอมอญ ใช้ในตัวละครที่มีเชื้อชาติมอญ เช่น ตัวสมิงนครอินทร์ พระยาน้อย สการะวุดพี พระเจ้าแปร ฯลฯ

เสมอแขก ใช้ในตัวละครที่มีเชื้อชาติแขก เช่น ตัวพระเจ้ากาหลิบ อาบูสะชั้น พระยาแกรก อิเหนา(แต่งกายแบบชวา)

เสมอชวา ใช้ในตัวละครที่มีเชื้อชาติชวา เช่น อิเหนา (แต่งกายแบบชวา)

ซึ่งแต่ละเพลง ย่อมมีกระบวนการทำร่ำตลอดจนแนวคิดในการสร้างทำร่ำที่แตกต่างกันออกไปตามปัจจัยและตัวแปรต่างๆ เช่น ดนตรี หน้าทับ เครื่องแต่งกาย อาวุธ วรรณกรรม ชาติพันธุ์ นาฏศิลป์นานาชาติ รวมถึงสถานที่และพื้นที่ที่ใช้แสดงด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่โบราณจารย์ทางด้านนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ พัฒนา ถายทอด และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำเพลงเสมอออกภาษา ในการแสดงละครพื้นทาง ปัจจุบัน อีกทั้งยังถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีฝีมือในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และกระบวนการทำได้เป็นอย่างดี จนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่รู้จักทั่วไป คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ปี 2548

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ เป็นผู้มีความสามารถในด้านการแสดง นาฏศิลป์ไทย ทั้งโขน ละคร และการแสดงเบ็ดเตล็ดต่างๆ ทั้งตัวพระและตัวนาง มาตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ได้รับคัดเลือกให้แสดงโขนละครบ่อยครั้งจนเกิดประสบการณ์และความชำนาญ และการแสดงที่ทำให้ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในกลุ่มแฟนละครของกรมศิลปากรและประชาชนทั่วไป คือ การแสดงละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ภายใต้การควบคุมของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ในบทบาทของมั่งตราหรือพระเจ้าตะเบงชเวตี้

เนื่องจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ เป็นผู้มีบุคลิกลักษณะนิสัย อ่อนน้อมถ่อมตน จึงได้รับความรักความเมตตาจากครูหลายท่าน ทั้งที่เป็นครูโขนและครูละคร อันเป็นผลทำให้ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ และกระบวนการทำเพลงต่างๆมากมาย รวมถึงเพลงเสมอออกภาษาด้วย

ในปัจจุบัน กระบวนการทำเพลงเสมอออกภาษา ยังไม่มีการจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดก็มีจำนวนลดน้อยลงไป เก่งวาในอนาคตกระบวนการทำเพลงเสมอออกภาษานี้จะสูญไปตามกาลเวลา จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์ กระบวนการทำ รวมถึงกลวิธีในการทำหน้าที่พาทย์เสมอออกภาษาต่างๆ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สืบทอด และเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นเอกสารทางวิชาการ อันเป็นประโยชน์ต่อบุคคลที่สนใจได้เป็นแนวทาง ในการจัดการแสดงและเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

1.2.2 เพื่อศึกษากระบวนการทำและกลวิธีในการทำหน้าที่พาทย์เสมอออกภาษาในละคร

พื้นทาง

1.2.3 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การทำหน้าที่พาทย์เสมอออกภาษาในละครพื้นทาง

1.2.4 ศึกษาบทบาทการทำหน้าที่พาทย์เสมอออกภาษาในละครพื้นทางที่มีบริบทต่อสังคม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาประวัติ กระบวนการทำ กลวิธีในการทำหน้าที่พาทย์เสมอออกภาษา ในการแสดงละครพื้นทาง ประกอบด้วยเพลงเสมอลาว เสมอมอญ เสมอพม่า เสมอชวา เสมอแขก ซึ่งเลือกศึกษาเฉพาะกระบวนการทำที่สืบทอดโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ ศิลปินแห่งชาติ และเฉพาะทำนองที่เกิดขึ้นในยุคกรมศิลปากรเท่านั้น

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ทราบถึงลักษณะเด่นและลักษณะรวมของการรำน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทางแต่ละชุด

1.4.2 ทราบผลวิเคราะห์การรำน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง

1.4.3 เพื่อเป็นแนวทางในการคิดประดิษฐ์ท่ารำน้าพาทย์เสมอออกภาษาอื่นๆ ที่ยังไม่มีการบรรจุน้าพาทย์ รวมถึงเพลงเสมอที่ไม่ใช่ออกภาษาดวย

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1.5.1 ศึกษาจากบทความและเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้แก่
หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดดำรงราชานุภาพ

ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์สารนิเทศมนุษยศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป์

ห้องศิลปนิพนธ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

1.5.2 ศึกษาจากการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคล ได้แก่

ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย

ครูสองชาติ ชื่นศิริ

ครูสุวรรณณี ชลานุเคราะห์

ครูรัตติยะ วิกสิตพงศ์

ครูสถาพร สนทอง

ครูอุดม อังสุธร

ครูประเมษฐ์ บุญยะชัย

ครูรานี ไชยสงคราม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ

ผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ไทย

ครูณัฐพงศ์ ไสวัตร

ครูจิรัส อัจฉนรงค์

ครูดุษฎี มีป้อม

ผู้เชี่ยวชาญด้านคีตศิลป์ไทย

ครูทัศนีย์ ชุนทอง

1.5.3 ศึกษาโดยการต่อท่ารำน้าพาทย์จาก ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ

1.5.4 ศึกษาโดยสังเกตการณ์การแสดงจากวีดิทัศน์และการแสดงจริงในโอกาสต่างๆ

1.5.5 รวบรวมวิเคราะห์ผลการศึกษาและสรุปผลพร้อมนำเสนองานวิจัยตามลำดับ ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 1.3 ขอบเขตของการวิจัย
- 1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
- 1.5 วิธีดำเนินการวิจัย
- 1.6 ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัย

บทที่ 2 เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง

- 2.1 ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.2 ความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.3 เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดง ละครพื้นทาง
- 2.4 ความเป็นมาของการรำหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.5 องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดง

ละครพื้นทาง

- 2.5.1 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอลาว
- 2.5.2 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอพม่า
- 2.5.3 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอมอญ
- 2.5.4 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอแขก
- 2.5.5 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอชวา

บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย

- 3.1 วิธีการดำเนินการวิจัย
 - 3.1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 3.1.2 การตรวจสอบข้อมูล
 - 3.1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 3.1.4 แหล่งข้อมูล

บทที่ 4 วิเคราะห์กระบวนการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดง

ละครพื้นทางและบริบททางสังคม

- 4.1 วิเคราะห์กระบวนการรำเพลงเสมอลาว
- 4.2 วิเคราะห์กระบวนการรำเพลงเสมอพม่า
- 4.3 วิเคราะห์กระบวนการรำเพลงเสมอมอญ
- 4.4 วิเคราะห์กระบวนการรำเพลงเสมอแขก
- 4.5 วิเคราะห์กระบวนการรำเพลงเสมอชวา

4.6 บริบทของการร่ำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่สะท้อน

สภาพสังคม

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ

1.6 ลำดับขั้นตอนการเสนอผลงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการร่ำหน้าพาทย์เสมอในละครพื้นทาง” กำหนดระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้น 2 ปี คือวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2554 โดยมีแผนดำเนินการดังนี้

ตารางที่ 1 ขั้นตอนและระยะเวลาดำเนินการวิจัย

(เริ่มทำวิทยานิพนธ์ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ 2552)	2552									ม.ค. ปีพ.ศ. 2553 - มี.ค. ปีพ.ศ.2554			
	เม.ย	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.				
1. ขั้นเสนอ โครงร่างวิทยานิพนธ์					←→								
2. ขั้นเก็บ รวบรวมข้อมูล	←												
3. ขั้นตรวจสอบ ข้อมูล						←→							
4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล								←→					
5.ขั้นเรียบเรียงและ เสนอผลการวิจัยให้ อาจารย์ที่ปรึกษา										←→			
6. ขั้นจัดพิมพ์ ผลการวิจัยและ ปรับปรุงแก้ไข											←→		

ที่มา : ผู้วิจัย